

ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ У ГАЛУЗІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ З УРАХУВАННЯМ СТУПЕНЯ ЇХ ПЕРЕКЛАДНОЇ ВІДПОВІДНОСТІ

Ковальчук Н.М., канд. пед. наук, Рыбка Г.В. (Харків)

На основі проведеного аналізу англomовного тексту автори пропонують типологію лексичних одиниць у галузі методики навчання читання з метою подальшого дослідження особливостей їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: лексична одиниця, типологія, повний відповідник, частковий відповідник, лакуна.

Ковальчук Н.Н., Рыбка А.В.. Типология англоязычных лексических единиц терминологического характера в области методики обучения чтению с учетом степени их переводной эквивалентности. На основе проведенного анализа англоязычного текста авторы предлагают типологию лексических единиц в области методики обучения чтению с целью дальнейшего исследования особенностей их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: лексическая единица, типология, полный эквивалент, частичный эквивалент, лакуна.

Kovalchuk N. M., Rybka H.V. A Typology of the English Terminological Lexical Units in Teaching Reading, Based upon the Degree of Their Translation Equivalence. Basing upon the results of an English text analysis, the author suggests a typology of the language units in the field of teaching reading to further research the peculiarities of their Ukrainian equivalents.

Key words: language unit, typology, absolute equivalent, partial equivalent, lacuna.

Усебічна співпраця фахівців на міжнародному рівні та обмін досвідом і новітніми методичними розробками у сфері освіти вимагає якісного перекладу англomовної наукової літератури українською мовою, зокрема у галузі методики навчання читання. Недостатній ступінь досліджуваності проблеми перекладної відповідності терміносистем англійської та української мов у даній галузі і зумовили **актуальність** нашої роботи [1; 3; 4; 5].

Об'єктом нашого дослідження є перекладна відповідність лексичних одиниць (ЛО) термінологічного характеру в англomовних текстах у галузі методики навчання читання при перекладі українською мовою, а **предметом** є співвідношення різних типів таких ЛО.

Метою дослідження було встановлення найбільш частотних типів англomовних ЛО у галузі методики навчання читання з урахуванням ступеня їх перекладної відповідності для їх подальшого аналізу.

Для досягнення визначеної мети була вирішена **низка завдань**: вибір матеріалу дослідження, вибірка масиву англomовних ЛО термінологічного характеру та їх аналіз, формулювання висновків.

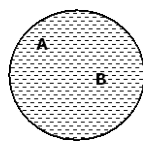
Методи дослідження включали аналіз ЛО в англomовних текстах з урахуванням ступеня їх перекладної відповідності та подальшого розподілу на групи.

Матеріалом дослідження слугували 370 ЛО термінологічного характеру у галузі методики навчання читання, отримані за допомогою методу суцільної вибірки з оригінальних англomовних текстів, присвячених проблемам та підходам до навчання читання іноземною мовою [6; 7; 8; 9].

Під час перекладу іншомовних ЛО основною проблемою, з якою стикається перекладач, є розбіжність обсягу значень одиниць вихідної мови (ВМ) (у нашому випадку англійської) та одиниць цільової мови (ЦМ) (української). Значення ЛО в межах однієї галузі знань, на відміну від інших ЛО, не залежить від контексту. Оскільки перекладаються не самі ЛО, а поняття, відображені цією ЛО, для забезпечення точності перекладу термінологічно ї ЛО у ВМ, ми маємо відшукати у ЦМ термінологічну одиницю для позначення відповідного поняття, уникаючи двозначності розуміння.

У нашому дослідженні для розподілу ЛО за критерієм перекладної взаємовідповідності ми використали класифікацію Л.С. Бархударова, згідно з якою всі ЛО можна розділити на повні відповідники, часткові відповідники та лакуни (тобто відсутність відповідника певної ЛО ВМ у ЦМ) [2].

Повною відповідністю ЛО термінологічного характеру ВМ та ЦМ називають повний збіг між ЛО цих мов у всьому обсязі їх референційних значень (див. Рис. 1).

- A** – коло значень ЛО у ВМ
B – коло значень ЛО у ЦМ

Рис. 1. Повна відповідність між ЛО ВМ та ЦМ

До цієї групи в нашому дослідженні належать 302 ЛО термінологічного характеру, що складає 81,62% від загальної кількості вибірки.

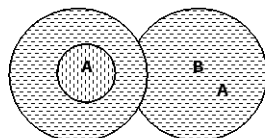
Прикладами таких ЛО є наступні: *academic reading* – академічне читання; *language experience* – мовний досвід; *academic-purpose course* – курс академічного спрямування; *audio-lingual approach* – аудіо-лінгвальний підхід; *background knowledge* – фонові знання; *bottom-up strategy* – висхідна стратегія навчання; *cognitive psychology* – когнітивна психологія; *communicative context* – комунікативний контекст; *communicative reality* – комунікативна дійсність; *contextual meaning* – контекстуальне значення; *direct symbolism* – прямий символізм; *exemplificatory text* – текст-ілюстрація; *fine and gross motor skill functions* – навички більш та менш точного руху; *grammar-translation method* – граматико-перекладний метод; *instrument of communication* – засіб спілкування; *language code* – мовний код; *contiguous sentences* – послідовні речення; *distortion of use* – викривлення вживання; *excessive exemplification* – надмірне використання прикладів; *external, social response* – зовнішня, соціальна реакція; *figurative and idiomatic language* – образне та ідіоматичне (багате на ідіоми) мовлення; *forced disuse* – вимушене невживання; *functional-notional approach* – функціонально-понятійний підхід; *general pedagogic principles* – загальні педагогічні принципи; *graded reader* – хрестоматія певного рівня; *level of linguistic difficulty* – рівень мовної складності; *nonproficient reader* – недосвідчений читач; *non-verbal modes of communication* – невербальні способи спілкування; *overload of a short-term memory* – перевантаження короткострокової пам'яті; *passive knowledge of the vocabulary of the language* – пасивні знання словникового складу мови; *pedagogic device* – педагогічний прийом; *phonological element* – фонологічна складова; *principal idea* – головна (основна) ідея; *productive skill* – продуктивне вміння; *professional level* – професійний рівень; *proficient reader* – досвідчений читач; *receptive skill* – рецептивна навичка (вміння); *restricted set of structures* – обмежений набір структур; *self-contained statement* – завершене висловлювання, твердження; *semantic adjustment* – семантичне узгодження; *sequential summary* – стисле послідовне викладення, стислий послідовний переказ; *skills of prediction* – навички прогнозування; *smaller unit of information* – невеликий обсяг інформації; *social interaction* – соціальна взаємодія; *speed in reading* – швидкість читання; *strategy of confirming* – стратегія підтвердження; *strategy of predicting* – стратегія прогнозування; *supplementary reading* – додаткове читання; *syntactic strategy* – синтаксична стратегія; *syntactic substitution* – синтаксична заміна; *unit of meaning* – компонент значення; *unstructured material* – неструктурований матеріал.

Одна і та сама ЛО термінологічного характеру може використовуватися на позначення кількох понять і тому може мати не один, а кілька відповідників у ЦМ. У цьому випадку коло значень ЛО ВМ та ЛО ЦМ, що використовуються при перекладі, будуть збігатися не повністю, а лише частково. Самі ЛО ВМ та ЦМ будуть частковими відповідниками, які можна розподілити на три підгрупи залежно від ступеня цієї часткової відповідності. У першій підгрупі коло значень ЛО ВМ виявляється ширшим, ніж у відповідній одиниці у ЦМ (чи навпаки), тобто ЛО ВМ (чи ЦМ) має всі значення, що і ЛО ЦМ (чи ВМ), але крім них, вона має ще й значення, які в іншій мові передаються іншими ЛО (див. Рис. 2 а). Таке відношення неповно і відповідно сті між ЛО двох мов називається включенням. Наприклад, англійське слово *character* має компоненти значення, що відсутні в його українському відповіднику, а саме: 1) репутація; 2) письмова рекомендація, характеристика; 3) особлива риса, прикмета, властивість; 4) фігура, особистість (часто дивна, оригінальна); 5) літературний образ, герой, дійова особа в п'єсі; б) друкований знак, літера, символ (*Chinese characters* – китайські ієрогліфи).

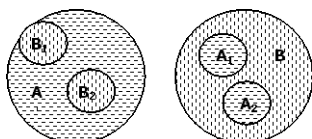
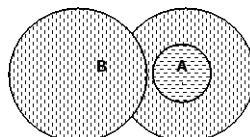
Друга підгрупа часткових відповідників включає такі ЛО двох мов, які мають як спільні, так і відмінні компоненти значення. Такий тип відносин між частковими відповідниками називають

перетином (див. Рис. 2 б). Наприклад, англійському *power* у фізиці відповідають українські *сила*, *потужність*, *енергія*, та *ступінь* – у математиці. Третя підгрупа часткових відповідників включає ЛО з недиференційованістю значення ЛО однією мовою у порівнянні з іншою (див. Рис. 2 в). Йдеться про випадки, коли одній ЛО певної мови, що виражає більш широке (недиференційоване) поняття, в іншій мові будуть відповідати кілька ЛО, кожна з яких виражатиме вужче, диференційоване, у порівнянні з іншою мовою, поняття. Прикладом таких відповідників є англійське слово *poet*, що поєднує в собі значення українських слів *вірш* та *поема*, а також *story* – *оповідання*, *повість*; або українське слово *зручний* має два відповідники: *comfortable* (про одяг, взуття, меблі та ін.) та *convenient* (про час, місце, знаряддя).

а) відношення включення

б) відношення перетину

в) недиференційованість значення

A, A₁, A₂ – кола значень ЛО у ВМ

B, B₁, B₂ – кола значень ЛО у ЦМ

Рис. 2. Часткова відповідність між термінами ВМ та ЦМ

У нашому дослідженні часткові відповідники мають 35 ЛО, що складає 9,46% від загальної кількості вибірки. До таких ЛО можна віднести *tanner*, яке залежно від контексту перекладатиметься одним із таких відповідників: *спосіб*, *метод*, *стиль*, *манера*, а також *mode* – *метод*, *методика*, *спосіб*, *вид*, *форма*. Так само термін *syllabus* у межах галузі освіти відповідає українським *програма* (*лекцій*, *курсу*), *конспект*, *план*, *розклад*. *Cognate* може мати значення *споріднена мова* або *споріднене слово*. Іншими прикладами часткових відповідників є *assimilation* – *засвоєння*; *асиміляція*; *epic* – *епос*, *епічна поема*, *епопея*; *extract* – *фрагмент*, *уривок тексту*; *outline* – *конспект*, *стисле викладення змісту*; *associated skills* – *взаємопов'язані уміння* (*навички*); *communicative skill* – *комунікативне уміння* (*навичка*); *model of skill building* – *модель формування навички* (*уміння*); *oral skill* – *усне уміння* (*навичка*); *written skill* – *навичка* (*уміння*) *письма*.

Словниковий склад мови безперервно поповнюється, причому це поповнення у зв'язку з інтенсивним розвитком науки за останні десятиріччя проходить здебільшого за рахунок створення нових термінів для позначення понять, що виникли в результаті такого розвитку. А отже, у науковій літературі певний відсоток усього словникового складу становлять неологізми, які ще не було зафіксовано в словниках, і які ще не отримали відповідників у ЦМ. У їх перекладі перекладачу нерідко доводиться самостійно створювати відповідні ЛО у ЦМ для позначення нових понять. У таких випадках прийнято говорити про відсутність відповідників або про лакуни, які і склали третю групу в нашому дослідженні. Вона налічує 33 ЛО, що складає 8,92% від загальної кількості вибірки, наприклад, *distractor* – *неправильний варіант відповіді у запитаннях із множинним вибором*; *flashcard strategy* – *стратегія, заснована на використанні карток із текстом та малюнком*; *functional illiterate* – *особа, що вміє читати та писати рідною мовою лише на початковому рівні*; *language experience approach (LEA)* – *підхід до навчання читання, заснований на мовному досвіді*; *literature-based approach* – *підхід до навчання читання, заснований на використанні творів літератури*; *oral attention-pointing question* – *усні запитання з метою звернути увагу учнів на певну інформацію*; *scaffolded interaction* –

взаємодія на підготовчому етапі; truth assessment – завдання на оцінку правильності твердження; extensive reading – екстенсивне читання (спрямоване більшою мірою на розуміння змісту тексту в цілому); intensive reading – інтенсивне читання (спрямоване більшою мірою на засвоєння мовного матеріалу); interactive model of reading – інтерактивна модель читання (поєднує висхідну та низхідну моделі); polar question – полярне запитання (питання, на яке можна відповісти “так” або “ні”); priming glossary – попередній глосарій (глосарій, який подається до ознайомлення з текстом; є альтернативою глосарію-підказці або глосарію-поясненню); word bank – “банк слів” (перелік слів, розділених за різними категоріями, що складається самими учнями); word book – “книжка зі словами” (словник, що складається із слів на позначення предметів та явищ побуту учнів та укладається ними самими); silly sentence” strategy – стратегія “безглузлого речення” (учням пропонується речення із помилкою, що порушує його зміст і яку вони повинні виявити та виправити); crash-program – креш-програма (короткострокова, інтенсивна програма навчання, спрямована на швидке оволодіння базовими знаннями).

Загальні результати розподілу ЛО термінологічного характеру за групами з урахуванням ступеня їх перекладної відповідності подано у вигляді відсоткової діаграми (див. рис. 3)

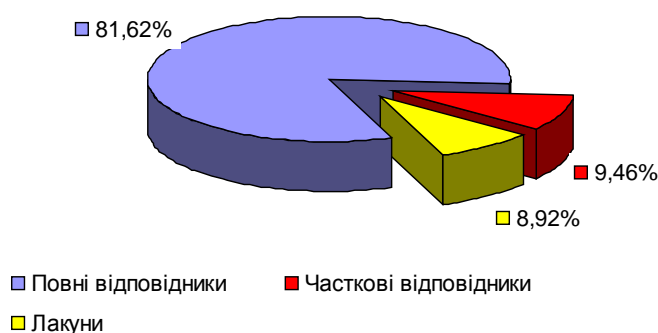

Рис. 3. Співвідношення груп ЛО у галузі методики навчання читання в українській та англійській мовах

Таким чином, при перекладі ЛО термінологічного характеру ЦМ може передаватися ЛО термінологічного характеру ЦМ, яка є її повним відповідником. У нашому дослідженні переважна частина англійських ЛО (81,6%) має повний відповідник, що можна пояснити особливістю термінологічної лексики, яка вимагає чіткості та точності, а також однозначності значення своїх одиниць.

Примітною ознакою термінологічного лексичного корпусу, зважаючи на викладене вище, що і пояснює невелику кількість таких ЛО.

Найменшу кількість ЛО усієї вибірки складають лакуни (8,9%), що пояснюється незначною (порівняно із загальним обсягом ЛО у мові) кількістю ЛО-неологізмів, переклад яких вимагає створення нової ЛО у ЦМ для позначення нового поняття, непритаманного їй до цього часу. При цьому мають бути враховані всі вимоги до таких ЛО, оскільки вона стає частиною терміносистеми відповідної галузі знань у ЦМ.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у проведенні аналізу особливостей перекладу ЛО, які мають повні або часткові відповідники, а також ЛО-лакуни, що доцільно враховувати при навчанні майбутніх перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений / И. С. Алексеева. – СПб. : Филол. ф-т СПбГУ; М. : Изд. центр “Академия”, 2008. – 368 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отн., 1975. – 240 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
4. Латышев Л. К. Перевод: Теория, практика и методика преподавания: Учебник для студ. перевод. ф-тов высш. учеб. заведений / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Изд. центр “Академия”, 2007. – 192 с.

5. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1961. – 156 с.
6. Celce-Murcia M. Teaching Language as a Second or Foreign Language / M. Celce-Murcia. – Boston : Heinle and Heinle Publishers, 1991. – 567 p.
7. Chastain K. Developing Second-Language Skills: Theory to Practice / K. Chastain. – New York : Rand McNally, 1976. – 551 p.
8. Finocchiaro M. The Functional-Notional Approach: From Theory to Practice / M. Finocchiaro, C. Brumfit. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 235 p.
9. Widdowson H. G. Teaching Language as Communication / H. G. Widdow-son. – Oxford : Oxford University Press, 1979. – 168 p.

© Н.М. Ковальчук, Г.В. Рибка, 2009